

НАРОДНА НОШЊА У СКОПСКОЈ ЦРНОЈ ГОРИ.

У Јужној Србији, као и у целој нашој земљи, има мањих етничких група са различитом ношњом, а скоро свака од ових се одликује богатством у материји и лепотом у декорацијама народног веза. Пластика и лепоте веза одају велику уметничку обдареност наших сељанки, које са пуно воље и преданости раде недељама па и месецима поједине аљетке и украшавају их везом.

Ношња је једна од главних спољних одлика које обележавају једну етничку групу. Она је често декоративна и претставља уметничку творевину једнога краја. На њој се огледа богатство веза, а у њему сложеност боја. У нашем се народу, у последње време, ново брзо прима; потискују се стари радови и стари производи, а лако се прима оно што производи економски и културни центар области. У многим нашим крајевима ишчезла је стара народна ношња, замењена новом, под утицајем обласног средишта. Гледајући како све те народне драгоцености нестају и брзо пропадају, и користећи се „Упутством за прикупљање градива о ношњи у нашем народу“ од г. д-р Тих. Р. Ђорђевића, прихватио сам маја а довршио октобра месеца 1929 г. испитивање народне ношње у Скопској Црној Гори.

Ношња Скопске Црне Горе ограничена је на јужну подгорину планине Скопске Црне Горе. Жупа Скопске Црне Горе чини засебну мању етничку целину, условљену донекле и географским особинама земљишта. Појам Скопске Црне Горе слаже се са распрострањењем ношње у тој области. Скопска Црна Гора је удаљена од Скопља 12—15 км., а пружа се од села Чучера са запада и завршава се Љуботеном на истоку. Она обухвата 11 села, која су поређана подгорином планине, често на ивици брда и равнице. Села Скопске Црне Горе имају непосредну везу са селима Скопске Блатије, а од других крајева су одвојена и имају јасне географске границе; затворена је полукружним планинским венцем. Изнад села к северу дижу се брда и планина, а к Скопљу се пружа равница. Ношња Скопске Црне Горе сучељава се са блатиском у Ридским селима. Данас је јасна граница између обеју етничких група, које имају различиту ношњу. Између Љуботена, који припада Скопској Црној Гори, и Раштака, који припада Ридским селима, јасна је граница од једне к другој ношњи. Сличности донекле има у мушкој ношњи и поједини аљеци су истоветни. Међутим женска ношња има одређене границе, једино што иде на запад даље од свога оквира, и носи се у селу Кучкову. Данас је ту очувана мешавина блатиске и црногорске женске ношње. У раније време црногорска ношња, по свему што сам могао закључити, простирала се и по Балтиској Жупи, јер су поједини њени елементи и данас очувани у неким аљецима или шарам на оделу у Блатији. Сем тога у многим блатиским селима младе на венчању облаче црногорско одело.

По причању се зна у свима нашим крајевима о лепоти ношње у Скопској Црној Гори, али до сада о њој скоро није ништа написано. Ниједан наш крај није тако типично изражен у ношњи као што је Скопска Црна Гора. Ношња је типично обележје тога краја и чини га потпуно етничком целином. И што је још врло карактеристично, поред свих утицаја који се из вароши

распростиру на околину, такав се утицај слабо примећује на ношњи Скопске Црне Горе, где ће бити од већег значаја економски разлози.

І Одело.

Сељаци у Скопској Црној Гори добро се одевају. И најсиромашнији пазе на своје одело. Они гледају ако није ново да буде чисто и окрпљено. Чак и одело у коме раде пољске радове чисто је и закрпљено. На одело се пази, да није поцепано и испрљано. Њихово је одело, и код мушких и код женских, скоро све од беле материје (вуне, памука, лана или конопље), једино код мушких зими је од црног сукна. Гледају много на чистоћу одела и брижљиво га чувају, нарочито да буде што беље.

Народ у Скопској Црној Гори одева се тако по навици, а ако неко, па и најсиромашнији, не води рачуна о своме оделу, гледа се на њега са презрењем. Чак такве људе избегавају и не воле са њима да се друже. Са својим суседима у Блатији такмиче се и не дозвољавају да их у погледу чистоће и лепоте одела претекну. Код њих постоји и надметање, воле да истичу лепоту своје ношње.

Сељаци у Скопској Црној Гори су се пре боље облачили. Сад је свет сиромашнији, а поред тога тежи и за једноставнијим. Док су раније жене носиле неколико врста кошуља, сад носе само две врсте које су доста сличне. Сем тога и Скопље, донекле, утиче на измену појединих аљетака. Док у раније време, сем феса, није ништа куповано у вароши, данас се купује више предмета, као: *кавтани, препаси, кожуси, крпе и манистре*. У раније време нису ношене шубара и шајкача, које су се данас одомаћиле. Место њих ношен је црни фес.

Народ у Скопској Црној Гори, ако не може за сваки дан, гледа бар о празницима да има ново и бело одело. Сиромашне невесте и девојке узимају за празничне дане одело од богатијих, па им за то раде¹ било кућевне или пољске радове. Свакидање одело кад није ново, оно је брижљиво и лепо „окрпено” и потпуно је чисто. Поред тога што воде рачуна о чистоћи одела, гледају да им стоји лепо и приљубљено уз тело. И најсиромашнији о томе воде рачуна. По оделу се слабо може познати, који су сељаци сиромашнији а који богатији. Сви се носе једнако. Кад им је одело прљаво срамота их је да изађу међу свет, а нарочито да иду у цркву о празницима. Са прљавим и неокрпљеним оделом чак не иду један код другог.

Како у Скопској Црној Гори живе скоро све сами Срби, то код њих нема разлике у погледу одела. Ношња је свуда иста. И Арбанаси муслиманске вере у селу Љуботену одевају се као и Срби, само што они на глави носе фес. Њихове жене носе одело слично варошкој муслиманској ношњи. Са стране нема никакве мешавине. Кад се невеста доведе са стране, из других села, мора одмах да промени своје одело и да обуче црногорску ношњу. Тако бива и ако се неко досели у Скопску Црну Гору. Мора да обуче њихове одело иначе га не би примали у друштво и био би на сваком месту исмејан.

Између старијих и млађих постоји мања разлика у одевању. Млађи, нарочито младићи који су стасали за женидбу „оће да су накинђурени”, а старији људи гледају да им је одело чисто и да није поцепано. Има разлике и између мушких и женских. Женске се облаче много богатије од мушкараца, нарочито се то да видети на богатом везу и накиту на њиховим аљецима. Мушкарци носе одело без веза и накита, једино младићи који се „кинђуре” носе нешто од тога. Поред веза, који је врло лепо израђен на свим женским аљецима, има накита у парама и разнобојним манистрама, те је њихово одело много скупочије од мушког. Има разлике у одевању између сточара (пастира, чобана) и земљорадника. Код првих је одело доста просто и старо, нема гајтана и украса, док је код земљорадника лепше. Иначе је крој одела

¹ А. Петровић, Скопска Црна Гора Српски етнографски зборник књ. VII, стр. 400.

једнак као код једних тако и код других. Сточари носе одело од простије *клаиње* (сукна), а земљорадници од лепше. Сем одела, које носе и земљорадници, пастири носе у рукама дренов или дубов, просто израђени, „*стан*“. Сем тога носе *тарчугу* или *јанџик*, у којему стављају леб за јело. Обоје је од уштављене јагњеће или јареће коже, који израђују сами пастири. За ношење леба употребљавају и торбе од вуне, конопље или од козлине. Две прве врсте израђују њихове жене, а од козлине купују у вароши.²

Код воденичара је одело доста слабо. Док су у млину носе одело сво искрпљено, да не прљају бело. Како нема специјалних воденичара, јер су воденице својина појединаца и тако поцепано и слабо одело носе само док мељу жито.

Свет се одева доста лепо, а млађи се кад имају лепо одело често праве важни, да кажу за такве људе „големџија“ и „јордамџија“, а за жене које се кицоше „иде на големо“. За сиромашније жене, које су лепо обучене и које се кицоше кажу: „У кући нема ни со да маца а обукла се убаво и иде на големо“. Дакле, види се, да и најсиромашнији много поклањају пажње оделу. У кући многи живе доста слабо и бедно, али сваки има одело доста лепо и укусно. О лепоти њихове ношње сведоче и неке песме, које се певају у томе крају, као на пр.:

„Жени ме, мамо, жени ме,
Докле сам младо зелено,
Докле ми руба прилега:
Како на њума кошуљче,
Тако на мене ф'станче;
Како на њума з'банче,
Тако на мене 'елече;
Како на њума утајче,
Тако на мене појашче;
Како на њума крпчето,
Тако на мене шајкаче.
Жени ме, мамо, жени ме,
Докле сам младо зелено,
Докле ми руба прилега“.

(забележио М. Стојиљковић).

Или друга слична овој песми је:

Играла мома певала,
Видела момче убаво:
„Како му личи фешчето,
Ка то на мене тулбанче;
Како му личи 'елече,
Ка то на мене з'банче;
Како му личи појашче,
Ка то на мене каница,
Како му личи препашче,
Ка то на мене колунче;
Како му личи ф'станче,
Ка то на мене кошуља;

Како му личе дизгите,
Како то на мене чорапи;
Како му личе опанце,
Ка то на мене налане.
Види го, мајко, гледај га,
Врни го, мајко, на конак.
— „Мани се керко момчето,
За него треба вечера.
— „Моје му образи вечера,
Грди му моје постеља,
Десна му рука перница!

Лепа су она одела, која су нова и чиста, укусно направљена, да нису много широка. Лепше је одело од новог оно, које је украшено и искићено. Свако одело треба да је чисто и цело, а на практичност се не полаже много.

Свако се одело крпи све док траје на њему веза и гајтана и за тако се одело каже „крпено“. Оно се крпи *латицама* (закрпама) од материје као што је и само одело и конопљеним концима. Крпе га само жене. Једино кад нема жена у кући, кад су људи самци, онда су они сами принуђени да га крпе. И у таким случајевима, ако имају неког ближњег рођака, носе њиховим женама те крпе поједине делове одела, иначе ако немају никога принуђени су сами да то раде. Одело се не сме крпити и прати празницима и петком да не би глава бољела онога, који то ради. Ко ради тих дана, они верују, да ће на-

редити св. Петка, да такве грешнике боли глава („Не работи се ниједан петак“). Неки сељаци заветују се и на петак уопште ништа не раде, па и кућу не чисте.

Одело се пере доста често. Стално носаће одело пере се недељно једанпут. Перу га на чесми одакле извире већа количина воде, а кад нема довољно воде на извору, донесе се корито и у њему се одело пере. Свако се одело пере сапуном. Вода се мало угреје, па се у њу метне *аљиште* (одело) и сапуном се једанпут с наличја а два пута с лица добро истрља, па се испере у ладну воду, а затим се метне на грм или траву да се осуши. У старије време, кад није било сапуна, одело се прало *пепељавицом*. Стави се вода у котао да узаври, а у њу се сипа пепео и онда се така вода процеди кроз ретку крпу у неки суд. Тај се *цећ* из суда сипа у котао у коме је насложено аљиште, па се, пошто мало проври на ватри, изручи у дрвено корито где се добро истрља и опере, а затим се испере у ладну воду и метне да се суши.

Одело перу само жене. Људи то чине у случајевима кад немају жена у кући, кад су самци. И кад су самци, ретки су случајеви, да људи перу одело. Као год што се не ваља крпити одело петком и празницима, тако се не ваља ни прати због главобоље.

Народ у Скопској Црној Гори има рђаво мишљење о људима који су аљкави при ношењу одела. Такве људе избегавају и са њима се не друже, не иду заједно на саборе, скупове и т. д. Они кажу за човека који је неуредан и немаран у одевању „иде као Циганин“. Цигане сматрају да су презрени и да се са њима нико не дружи, па оне, који воде слабо рачуна о своме оделу упоређују са Циганима.

Одело се употребљава и за друге сврхе сем што штити тело од непогода. У нужди, кад немају сељаци суда за воду, употребљавају капу и са њоме пију воду. Сем тога и недра се употребљавају за ношење воћа или поврћа. Ако се не деси у пољу, на њиви, торба или суд у који би се могло понети набрано поврће или воће, онда се употребе недра за ношење.

Кад је неко болестан носе му се поједини аљеци у цркву, а нарочито они, које је болесник носио до тела, да тамо преноће, а после их облачи и верује се да ће болесник брзо оздравити. „А кад сака да се промени најубаво аљиште“, носи се у цркву и поп на њему чита „за здраве“ (за здравље), а пошто се донесе кући, облачи се.

Одело се употребљава и за врачање. Ако је неко болестан његов „белег“ (део од одела) носи се врачари и „тамо ће га со одело баје“. Она помоћу тог аљетка врача, а затим се враћа „белег“ болеснику, који га носи три дана, па се пресвлачи и аљетак се опере. Најчешће се врачари носи кошуља пошто је она до тела и верује се да има најјаче дејство на болесника. Она жена која опере тај део одела, који је ношен врачари, говори: „Баба му бајала, дупе му зајала, вода ће да му однесе нужде“ (болест). После тога верује се да ће болесник оздравити. Да не би некога „мађије ватале“, он оде код врачаре и она му врачајући зашије цев са живом у појас, који стално носи. Верује се да му од тада мађије не могу нашкодити. У појасевима носе и записе, које добијају од попова и оца.

Одело је уопште знак отмености. Што је човек лепше обучен то је отменији. Његово је место увек међу бољима и одабранијима, а они који воде слабо рачуна о оделу често су прекорени и исмејани. За оне, којима рђаво одело стоји, обично кажу: „Обуци га труп, па труп“ (као на трупу или пању одело стоји).

У Скопској Црној Гори мушкарци не ваља да носе женску кошуљу, *з'бан* или доламу, и крпу, јер је то за њих срамота. Међутим *утојку* (*уту*, *вуту*), није срамота носити, као у другим крајевима нашег народа (на пр. Црној Гори).

У старије време пред старијим људима, без појединих делова ношње, млађи људи нису смели изаћи. Млађи човек није смео стати пред старијим угледним човеком гологлав, раскопчаних груди, у самој кошуљи, јер би се

сматрало за непристојност и непоштовање старијих. Пре су стари, нарочито угледни људи, особито поштовање имали од млађих. Млађи су се њима увек обраћали за савет и одобрење. И данас је очувано поштовање старијих, али се на то много мање пази, но у раније време.

Жене уопште не смеју гологлаве, без крпе, излазити пред мушкарца. То је за њих велика срамота и поруга, и не сме се уопште дозволити да то буде. Ако би се то догодило, такву жену сматрају за *чуму* и свако је после презире. Пред мушкарца не сме жена изаћи и без утојке (уте, вуте), јер је срамота.

1. Мушко одело.

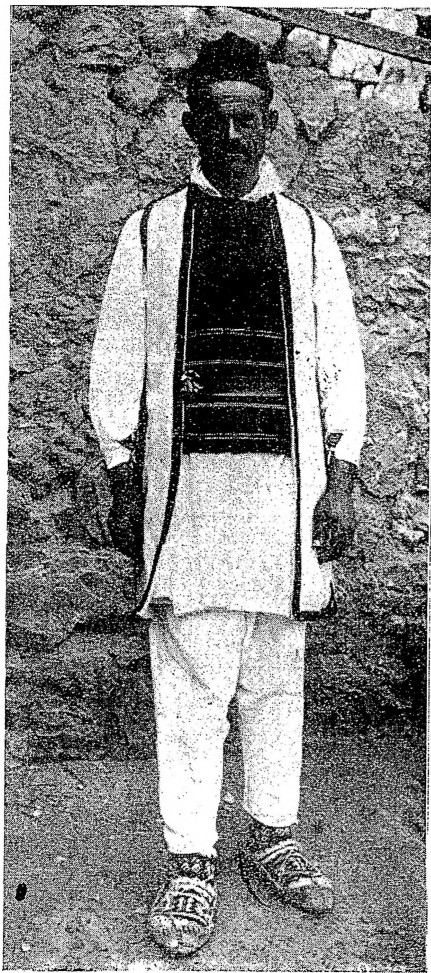
А. Свакидање летње мушко одело.

Овако одело нема специјално име. На глави се данас носи капа шубара или шајкача, а у раније је време ношен црни фес, преко којег је омотаван бели шал или марама од белог платна, дугачка неколико метара, коју су жене ткале. Тако ношена марама, око главе, преко феса, звала се *чалма*.

До тела носе кошуљу од памучног или ланенг платна, без веза и украса. Кошуље израђују саме жене; прво изатку платно, а затим их шију. Рукави од кошуље су умерене ширине и једнаки су од рамена до шаке, а има их к шаки сужених. До шаке рукави, који су сужени, зову се *брчкани*, а наруквице, на њима, *пенче*. Део кошуље напред и позади је *стан*, а од пазуха па до дна су *ребреници*, тако да свака кошуља има један стан и два ребреника. *Корил* од кошуље је посаврнут и доста широк, закопчава се испод грла дугметом у боји и једном памучном петљом. И дугме и петљу зову *копче*. Предњи део кошуље, испод корила је *грудњак* без украса и веза. Кошуље су дугачке до колена и носе се преко гаћа. Гаће су од истог материјала као и кошуља. И њих ткају и шију жене. Ногавице су умерене, на доле се постепено сужавају, док дођу до чланка. Од колена до чланка су доста уске, док су у горњем делу, око тура, широке и набране. Гаће немају никаквог украса, потпуно су беле. На њима је, између ногавица, уметнути део платна од кога су и гаће, у облику четвороугла, да би биле шире кад се корача, који се зове *скулал* или *кулал*.

Поврх кошуље носе *џемадан* без рукава од беле клашње (сукна) са пресамитачима на грудима, који имају шпигасте делове на којима су *копче* за закопчавање преклапача од џемадана. Ивицама су црни вунени гајтани, који се купују у вароши. Са њима су ишарини поједини делови џемадана, на неким местима, у облику крунице од цвета, које се зову *цвекиње*. Испод самог пазуха на џемадану је џеп за ношење дуванске кутије, марамике, кресива и др.

Појасом се опасују поврх џемадана. Он је ткан црвеном, а прошаран ивицом у виду прутастих линија разнобојном вуницом. Старији људи обично

Сл. 1. — Младен Ливрић из Чучера у летњој ношњи.

носе појасеве од *мастене* (црвено обојене) вуне. Дужина појаса је обично 4 м., а ширина 30 см. Појасеве ткају обично њихове жене. Преко њега се опасују *препасом* (кајишом од коже). У раније време ношени су око појаса кожни *сиљави*, у којима су стављани пиштољи, ножеви, бритве и кресива.

Преко џемадана се носи *џубе*, од беле клашње, без рукава. Клашњу ткају саме жене, а џубе су шили терзије из Сиринића, а данас их раде њихови мајстори. Оно је дугачко до колена, као и код Пироћанаца, а састављено је од

Сл. 2. — Џубе.

три поле.³ Две предње поле, које долазе до испод пазуха, су као и код кошуље, *ребреници*, а део низ леђа *грбина*, и са стране су *кутови*. Ивицама џубета су гајтани од црне вуне, које израђују њихове жене, као и на саставу појединих њихових делова. Испод пазуха, око џепова су *колчаџи*, који имају облик крста око кога су у угловима четири „колца”, а над крстом круна. Овај украс Скопски Црногорци доводе у везу са Душановом круном, а носе га као свој народни белег. На раменима џубета су украси *већице* од црних гајтана, савијени у два полукруга, а преко средине пресечени једним правим гајтаном. За њих причају, да су остатак од епалета средњевековних владалаца.

На ногама носе вунене и памучне плетене *чоране*. Плету их њихове жене. Чоране су са разним шарама и називима орнамената на њима. Преко њих обувају *опанце* направљене од говеђе, коњске или биволске коже. Опанци се околоте *сиџимом*, а одозго нема никаквих мрежица и преплевета. Коломат се зове *опутица*. Опанци се обувају врвцом од вуне, која их стеже и припија уз стопалу, а обавија се око чланка. Мушке опанке граде само мушкарци, ређе је да то чине жене. Међутим женске опанке граде жене.

У раније време су ношени *тозлуци* од беле клашње (сукна), са црним или црвеним вуненим гајтанима, као украсом. Они су ношени на ногама, захватајући лист ноге од чланка до под колена. Навлачили су се на ноге као и

³ С. Томић, Скопска Црна Гора (Срп. етн. збор. књ. VI, стр. 472).

чорапе, само су били при дну мало разрезани, да се боље могу преко стопале облачити. Тај разрезани део обмотаван је врвцом „од опанце” и тако је стајао испод „чорапи”. Тозлуци испод колена опасивани су „со дизги”, које су такође данас у томе крају ишчезле. Оне су биле дугачке по један метар, а на крају су биле китке, које су висиле слободно низ лист ноге. Дизги су биле широке око два прста, а са њихове доње ивице висили су прапорци, који су звекетали при корачању и чинили ход хармоничнијим. Дизги са пропорцима су ношени сваког дана, као и за време празника, само што су празничним данима биле новије и са више прапораца. Дизги су од вуне, коју су жене мастиле, преле и ткале на разбоју. Оне су ишаране од разнобојне вунице.

Б. Празнично летње мушко одело.

Празнично одело је скоро исто као и свакидање, само што је оно од свакидањег новије. Млађи људи носе о празницима кошуље са везом на *корилу* у облику *змијице* на цик-цак. Младићи, који су стасали за женидбу, место кошуље носе *ф’стан*. То је врста кошуље, која је од појаса на доле широка и плесирана. При најмањем покрету мушкарца личи на лепезу. Ф’стан је извезен на корилу и на пенчама (наруквицама) *змијицама* и *лозицама*. Веза или украса на другом делу ф’стана нема. Он је од белог памучног или ланеног платна, које ткају њихове жене као и за кошуље. Поврх појаса младићи носе и *колун*, који је украшен разнобојним *манистрама* (ћинђувама), а на крају испод левог позуха, где се закопчава, је накит од старих сребрених пара, перла и свиле-

Сл. 3. — Мушко оро^о у Скопској Црној Гори.

них пантљика. У раније време, као и данас, старији и сиромашнији људи носе колун од коже, који је широк око 6 см., а ишаран са жутим пуљкама (дугма-дима).⁴ За колуном носе млађи људи цвеће као украс. Као украс младићи носе за појасом или у рукама *ћустек* од разнобојних манистра. Манистре се купују у вароши, а ћустеке граде њихове жене. За појасом им стоји и ку-

⁴ С. Томић, Поменуто дело стр. 472.

повна шарена марама, са којом се у колу, кад се игра, држе једно за друго рукама или у скоку њоме махају и показују такт у игри. Млађи људи, место опанака, носе *кондуре*, а старији опанке као и свакодневно. Ново одело, које се не носи сваког дана, него се чува за празничне дане, зове се *стајатње одело*. Шубару, шајкачу, џубе, џемадан, појас, гаће и чорапе носе као и осталих радних дана само што је празнично одело много новије и лепше.

В. Свакидање зимско мушко одело.

Зими се носе, као и за време лета, гаће и кошуља. Поврх кошуље се носи *кавтан* или *капана*, који се купују у вароши. Кавтан је са или без рукава, постављен памуком, сашивен од шареног платна, а без украса. Да се не би памук померао, цео је кавтан испрешиван концима. Друкше се још кавтан зове и *памуклија*. Преко њега носи се џемадан, који се облачи и лети, а поврх њега *доламче* од црне *клашње* са дугачким рукавима, дугачко до појаса као и џемадан. Доламче се на грудима не закопчава. Неки носе место њега *преклапан*, који је сличан доламчету. И он је од црне *клашње*, а на грудима се закопчава *пекљама*, које су направљене од *клашње*. Поврх џемадана и зими се као и лети опасују појасом и препасом. Преко преклапана носи се гуњче. То је хаљина од црне *клашње* са рукавима до лаката, а дугачка је до изнад колена. И оно и преклапан су по ивицама украшени црним вуненим гајтанима, које израђују њихове жене. Гуњче се не преклапа, већ се закопчава *пекљама*, које су на предњем делу на ивицама. Од гуњчета, с рамена, низ леђа слободно је раширена и виси *буљка* или *цвљавка* (капуљача), која се кад је ружно време (снег, киша или ветар), састави на врху *пекљама* и тако се добије капуљача, која се навуче на главу и штити је од непогода. И оно је састављено из сличних делова као и џубе, па су са стране *кутови*, а низ леђа *грбина*.

Поврх гаћа (од белог памука) носе се чакшире од црне *клашње*. И оне су на саставима комада и ивицама украшене црним вуненим гајтанима, које израђују њихове жене. На чакширама су са стране џепови, а спреда (два отвора) *процени* (део који је расечен и виде се беле гаће испод чакшира). Ногавице су доста уске, око листа су припојене, а закопчавају се „со копчики“. Горњи део чакшира, који обавија зову *кутал*. *Гаћник* се провлачи кроз поруб од чакшира. Он је од вуне или од конопља.

Џемадане, џубета, чакшире и гуњчад шију њихове терзије, а у раније време долазили су из Сиринићске Жупе. Данас су они научили тај занат од Сиринићана и сами шију одела. *Клашњу* (сукно) ткају жене, а затим се изваља у ваљаницама, и најпосле терзије шију одела.

Од пре кратког времена почели су носити и кожухе са рукавима или без њих. Они који су са рукавима дугачки су скоро до пета, а без рукава су дугачки до ниже појаса, као и гуњче. Кожух понекад замењује гуњче. Кожуси су од учињене јагњеће или овнујске коже, које граде варошке ћуприје. Вуна је окренута унутра а шију се са белом свилом. Неки су кожуси на рукавима ишарани. Мушки су обично дужи, а женски краћи. Док се први обично носе са рукавима, други су без њих. Носе и *гуњу* у коју се утроши 12—13 *аршина* *клашње*. Дугачка је до колена, има *ћулавку* и рукаве као и гуњче. Шије се од беле или црне *клашње*. Носи се кад је ружно време, обично кад пада снег и киша.

На ногама облаче доста лепо ишаране *чорапе* од разнобојне вуне, а преко њих вунене *калчине*, које се обувају преко „ступаљке“ (наглавка) и обухватају стопалу до чланка. Оне су саплетене од вуне у разним шарама, као и чорапе, а има их и у једној боји. Преко њих обувају „опанце“, доста просте, као и лети, од неучињене коже. Неки, млађи људи, купују опанке у вароши, који су одозго покривени учињеном кожом. Они се обувају помоћу кајиша.

Зими су и руке заштићене од непогода и рђавог времена. Сваки сељак, кад је велика хладноћа, носи вунене рукавице, које су украшене шарама, или

су потпуно беле. Оне су обичне, без прста, завршавају се на врху шпицасто. Са стране имају само палац. Неки рукавице, у новије време, носе са прстима.

На глави се носи као и лети шу-
бара или шајкача.

Г. Празнично зимско мушко одело.

Празнично зимско одело је као и свакидање, само што је новије. Оно је лепше урађено и гајтанима украшено. Гајтани се купују у вароши, а за свакидање одело израђују њихове жене. То чине само богатији, а иначе и за празничне дане израђују гајтане сами сељаци. Место опанака млађи људи носе кондуре, а старији као и сваког дана. Неки људи, нарочито млађи, носе куповне опанке. Иначе је одело исто као и свакидање. Носе о празницима, а неки и обичних дана исплетену од вуне фанелу. Она је бела или је омашћена црном бојом. Носи се поврх кошуље или до тела.

2 Женско одело.

А. Женско летње одело.

На глави жене лети носе белу дугачку свилену и памучну *крпу*, која им виси низ леђа до ниже појаса. Та је крпа пресавијена на два дела, тако да њена оба краја висе слободно низ леђа, а средина је причвршћена на глави, и тако се жене „прекривав.“ Поврх ње се носи *ремен*, који иде испод грла, а закопчава се на темену главе и причвршћује крпу. Он је код жена без украса, израђен је просто, од вуне изаткан, или направљен од кајиша, а девојачки и младих невеста је лепо искићен. *Низат ремен* је искићен парама, а носи се празницима и свечаним данима. Направљен је од разнобојних манистра. Преко ремена се носи *подбрадник*, бела памучна и свилена марама са којом се жене подбрађују. Обе су крпе беле, без украса и накита. Доња крпа има код жена ресе, а подбрадак је без реса. Девојке носе једну крпу, која се обавија око главе и не виси низ леђа, већ је један крај спуштен на лево раме.

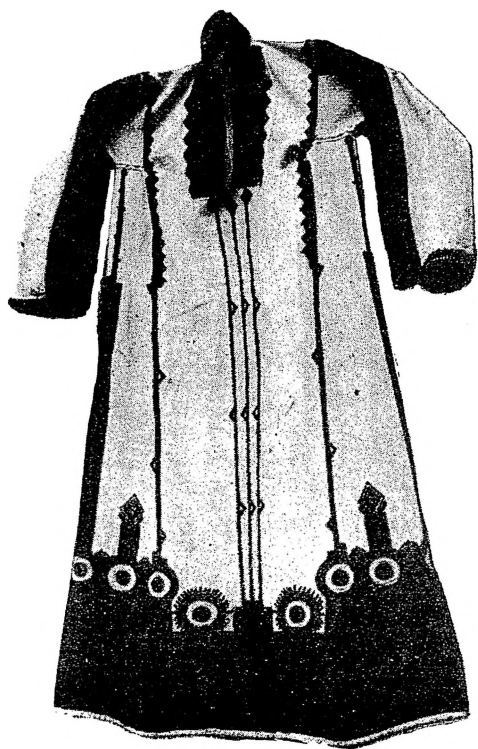
Жене носе лети дугачку кошуљу до ниже колена са широким рукавима, који су извезени црном и плавом вуном. У раније време ношено је неколико врста кошуља, док су данас скоро све ишчезле. Тежи се за простијим и једноставнијим и оне кошуље, на којима се најмање утרוши времена при раду и везу, најчешће су у употреби. Кошуља *крстови* везена је од дна до средине црном вуном а завршава се кружићима; кошуља *мешано* везена је са дна кошуље на горе, са три коцкице једну изнад друге; *кола* са везом по дну кошуље у облику кружића, а на горе са дна су црни вунени пручи, који су подељени на два дела: на средини кошуље и испод пазуха малим кружићима; *поједанпут* са везом од црне вуне од три прута на поребрици

Сл. 4. — Милан Златковић из Чучера у зимској ношњи.

Сл. 5. — Група жена из Скопске Црне Горе, на трећи дан Св. Тројице 1929 г.

Сл. 6. — Кошуља *крстови*, која је раније употребљавана као *венчаница*, а данас се не носи.

Сл. 7. — Кошуља *ретко мешано*, која се данас не употребљава.

(свега четири прута има више но на порубољци); кошуља „со *колиц*“ има вез дном у облику кружића а у средини круга је мала црна тачкица; „со *kumke*“ са везом слично мешаном; *извијаче* су сличне по везу са крстовима; *порубојка* и *повећајка* су једнаке само што код прве нема дном кружића само су *веће*. Св. Томић наводи да има 22 врсте разних женских кошуља по везовима,⁵ међутим о њима није ништа рекао, нити је набројио њихова имена.

У раније време девојка кад се задевојчи навезе себи кошуљу *прове-зичарче* или *порубајче* коју први пут обуче за Ускрс. За други Ускрс извезе и обуче *прекоробрњајку*, за трећи Ускрс навезе *по 'едан пут*, за четврти *кола*; за пети Ускрс *мешано*, а за шести морају бити готове *kumke*.⁶

Данас се најчешће носе *порубајка* и *повећајка*, док се друге врсте кошуља врло ретко употребљавају. Оне се најчешће носе, пошто их је најлакше израдити, јер на њима има мање веза но на другим врстама црногорских кошуља. Сељанке гледају при раду, да утроше што мање времена и да сашију и украсе везом кошуљу. Кошуље се везу по неколико недеља. Везу их девојке у

Сл. 8. — Девојке испред *кућерице* везу кошуље и *вуте* у Љубанцима.

кућерицама, сакупљене по неколико, целог дана уз вежњу кошуља и других аљетака, певају разне песме набрајајући објекте њихове ношње:

Седи, Мито, јоште годинама,
Мама ке ти купи шорени чорапи,
Носи, Мито, мама да те гледа;
Пусто остало мамино огледало,
Бећарите да те гледају.

Седи, Мито, јоште годинама,
Мама ке ти купи из лозице вуту,
Носи, Мито, мама да те гледа;
Пусто остало мамино огледало,
Бећарите да те гледају.

Седи, Мито, јоште годинама,
Мама ке ти купи свилену крпу,
Носи, Мито, мама да те гледа;
Пусто остало мамино огледало,
Бећарите да те гледају.

Седи, Мито, јоште годинама,
Мама ке ти купи шорену кошуљу,
Носи, Мито, мама да те гледа;
Пусто остало мамино огледало,
Бећарите да те гледају.

Везом су сви данашњи предмети сиромашнији но у раније време и тиме се упрошћавају. Све се више тежи, да су предмети једноставнији и да се на

⁵ С. Томић, Поменуто дело, стр. 471.

⁶ А. Петровић, Поменуто дело, стр. 384.

(један везени гајтан), а даље се наставља *ситно*, између кога су уметнути *пауци*. Поврх паука и ситнога у купастом облику је од *плаветне* вуне *плетена веђа*, а целу шару завршава *везена веђа*. Цео вез на кошуљама је од црне, а понегде уметнут од плаве вуне. Са дна до средине кошуље су *провезице* (вез од црне вуне широк три прста), а на њима су у облику гајтана три истакнута веза, који се зову *лозице*, а део веза између њих је *редови*. На порубајци су две провезице: задња и предња. Предња је краћа и од половине кошуље до груди су саме лозице, као три засебна пруга. Међутим задња иде до појаса, где се завршавају заједно са лозицама. Са стране кошуље, на саставу стана и ребрника, су *прутови*. То је вез у *редовима*. Прутови се завршавају испод пазуха коцкастом *турачком*, везеном од црне вуне. И код женских као и код мушких, део кошуље од врата па до дна је стан, а са стране, испод пазуха, на доле су *ребрници*. Предњи део кошуље, од груди до дна, је *предњак*. На грудима кошуље је, вез од црне вуне, *успрсје* (од средине груди до колира) и *попрсје* (од средине груди до појаса). Ивицом, на разрезу кошуље на грудима, је у облику гајтана оплет од плаветне и црне вуне. Кошуља се закопчава испод грла са *увцом* (петљом), која је направљена од памука или конопље и са *копчом* (дугметом).

Око врата је *корил*, који је извезен црном вуном, једноставно и без шара. На крајевима корила, испод грла, где се закопчава, је *јака*, китка, која је направљена од „тире“ (упреденог памука), а украшена разнобојним манистрама и ширитима разних боја, који се купују у вароши. Јака је пришивена за корил једном белом памучном испреплетаном траком (узицом). Корил је широк око 5 см. (три прста).

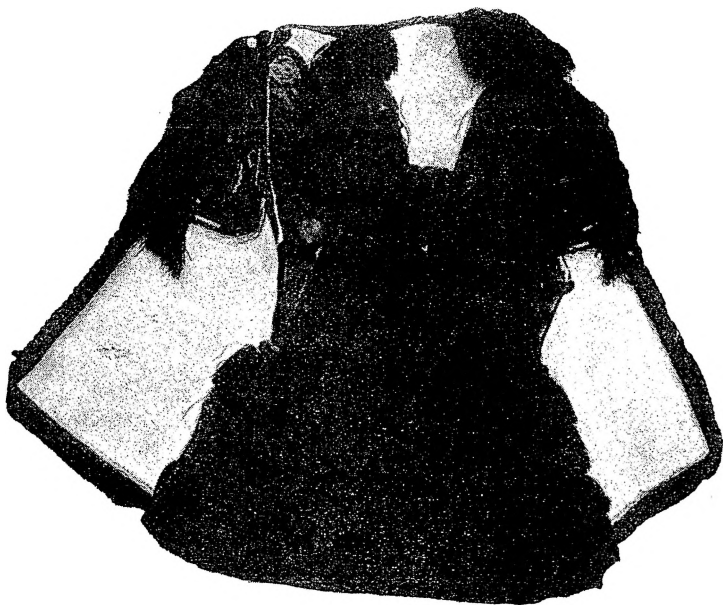
Поврх кошуље се опасују *каницом*, која је изаткана од црвене вуне, дугачка око 1.50 м., а широка око 10 см. Многе невесте и девојке *заговорке* носе „каницу со паре“. Поврх канице носи се појас од црвене вунице, а ивицама је ишаран плавом, жутом и зеленом вуницом, и белим памуком. Преко појаса се носи *колун*. Он је ужи од појаса, а извезен је са манистрама, срмом и разним ширитима.⁷ Шаре на колуну имају геометриске облике. Колуне израђују сами сељаци, а манистре купују у вароши, које нижу у низове, а ове пришивају на хартију, да би стајале чврсто. Хартију, са тако нанизаним разнобојним манистрама у геометриским облицима, чврсто и вешто пришивају за платно. На крајевима колунa су мале свилене или памучне китке, *макара*, које висе слободно.

Поврх кошуље спреда се носи *ута*, *вута* или *утајка* (кецеља, прегача) од две поле. Утајки има неколико врста са различитим шарама у којима преовлађује црна вуница. Неке су прошаране разнобојном вуном и памуком. Такве шаре на црним утајкама зову се *прићики*. *Прешивачи* је вез на саставу двеју пола од утајке, које су искићене *пуцкама* (стакленим крупним ђинђувама). Утајке су пришивене за шарену вунену траку, са којом се (утајка) опасује. Вез дном или при врху утајке зове се као и на саставу пола *прошивачи*. На горњем је делу, код траке за опасавање, на средини утајке, *пекља*, кроз коју се провлачи трака да се утајка причврсти око тела. Утајке су украшене при дну и на крајевима разнобојним свиленим ширитима, који се купују у вароши. На неким утајкама је вез *шоцики* у облику крстача. На њима су неке узане „шаре на штицу“, са проредом од два конца, као да су испрекидане.

Долама се носи преко кошуље. Она је од беле клашње, искићена на леђима, од половине доњи део, црним свиленим *рескама*. Те реске (китке) израђују саме жене. Прво се свила обоји црвеним варзилом, па онда црним, па се испере и осуши. Затим се преде у два, па се онда „извртка“ у четири конца. Кад буде то готово онда се граде китке, које се пришивају у редове до дна, који један другог покривају. Спреда, на грудима, долама је извезена црном свилом у кружићима и полукружићима. Те полукружиће зову *веђе*. До веза су *почанице*, китке од црне свиле; а ивицом је *крајац*, обруб, од вуне.

⁷ С. Томић, Поменуто дело, стр. 471.

Позади, од рамена низ леђа до дна доламе, испод китка, су од беле клашње два *мулија* (прекораменика у облику кајиша). Долама је без рукава дугачка до ниже појаса. Њу носе само жене. Међутим девојке носе *з'бан*, који је у свему сличан са доламом, само што су код њега покривена цела леђа црним свиленим киткама изузев малог дела између рамена. Китке су му и на раменима. Док долама има обично пет реда китки, дотле *з'бан* има десет. Долама

Сл. 9. — *З'бан*, девојачка ношња.

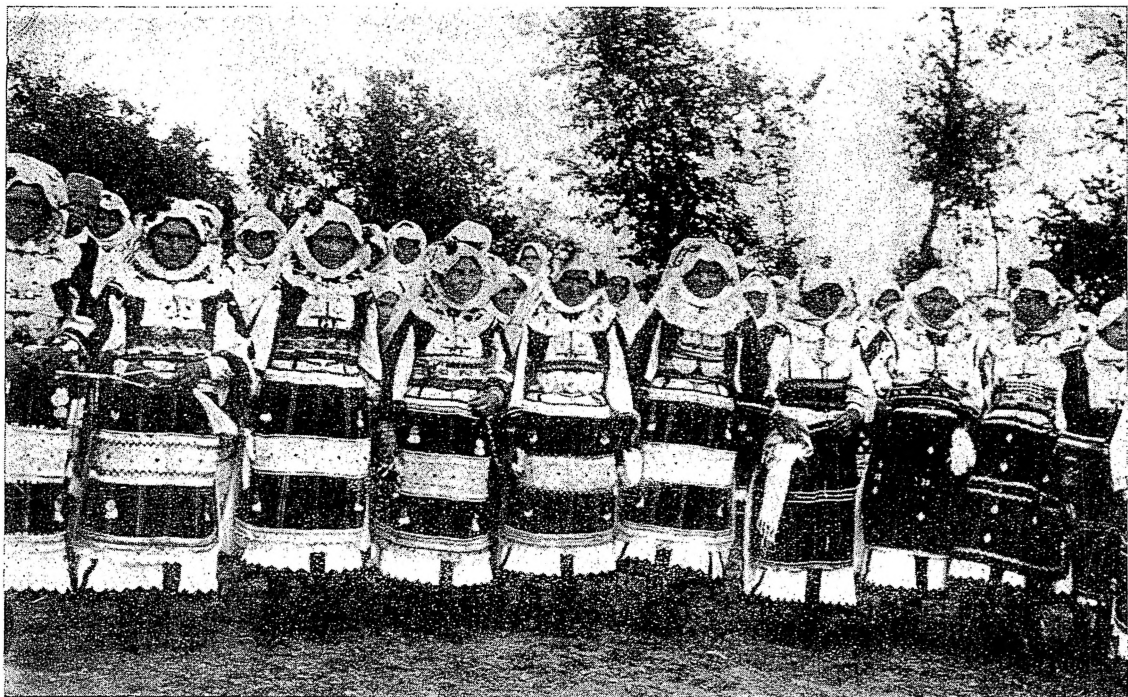
се на дну, позади, завршава у пуном шпицу, а *з'бан* у правој линији. Дужина је код једног и другог једнака.

На ногама носе *чорапе*, које су по шарама различите. Део чорапе, од чланка уз лист ноге зове се *почарци*. Да не спадају почарци на доле омотавају се, поврх чланка од ноге, *врпцом* од опанака. Најчешће су чорапе са шарама *крстовчики* (облика крстића) и *змијички* (облика цик-цак). Сем ових има их према шарама: *гљивички*, *рибице*, *секирке*, *перца*, *купчики*, *мачкине ноге*, *кокошки* и са *зрнцима*. Све су разноврсних облика и врло су лепо израђене. Између појединих шара, које су подељене у поља, су прави уски везови *повоји* у облику поплета, који деле шару једну од друге. Чорапе имају различита имена по шарама којима су украшене, или по местима где су први пут плетене, као: *густовезенке*, *љуботенке*, *секирке*, *мелиње*, *кршћике*, *рибице*, *беларке* и чорапе *прави редови*. Све врсте побројених чорапа израђене су лепо у складу од различитих боја вуне и памука. И у њима као и у утајки преовлађује црна боја. Поврх чорапа носе се опанци, који жене граде од неучињене коже. Опанци су без украса, а ивицом су опшивани врпцом. Граде се „со зумбу“ а кроз рупице провлачи се *сицим*. Опанци су слични мушким.

Б. Летње женско празнично одело.

Летње празнично одело је скоро једнако као и свакидање, само што је празнично новије и сачуваније и често има више украса. Кошуље се носе као и обичним данима, само што су новије и лепше украшене. Утајке су сличне са свакидањим. Код празничних преовлађује црвена боја, међутим код свакидањих црна. На празничним утајакма има много више украса и

накита (разнобојних свилених и златних ширита и пара). Празницима носе *срмене утајке*, које су извезене златом и украшене *срменим ширитима* „со лозице“, а на обема полама сребрним парама. О празницима носе шарене или беле *шалове* (шамиије), који су искићени парама, а крајеви им висе са стране кукова на оба краја. Тај се шал удене средином за појас, а крајеви слободно доле висе. Млада невеста по венчању носи за две године за појасом *црвено крпче*, а после бело. Преко искићеног колуна од манистра носе у облику бршљанова листа, сребрене доста велике, *чепрезе* (пафте). Док се ремен носи обичаних дана прост и без накита, празницима је лепо искићен и

Сл. 10. — Девојке у народној ношњи из Скопске Црне Горе, на сабору у Чучеру, на трећи дан Св. Тројице 1929 г.

украшен разнобојним манистрама у разноликим шарама које се зову *звездице* и *перце*. На ремену девојке нанижу, поред манистра, од једног ува, испод браде, до другог, ниску сребрених или златних пара. То је *низат ремен*. На глави носе или цвет или крило од птице. Цвете и перјаницу носе само оне девојке, које су стасале за удају и којима могу долазити просци. Оне су готове да излете из мајчине куће, јер су добиле крила.⁸

⁸ Ibidem, стр. 472.

На ногама девојке носе празничним данима, поврх чорапа, *кондуре* или *пануче* са шарама у облику цветова, а жене опанке.

Сл. 11. — Девојке из Чучера, Глувога и Горњана у празничној ношњи код Св. Никите у Чучеру.

В. Свакидање зимско женско одело.

Између летњег и зимског одела нема разлике, само што се зими боље утопљавају. До тела носе плетену вунену фанелу са рукавима, дугачку до појаса, која се закопчава на „грди“, а поврх ње кошуљу. Кошуља је иста као и летња, само што је изнутра постављена платном од конопље, позади до дна, а спреда до појаса. И неке летње кошуље постављене су таквим платном. Поврх доламе, која се носи лети, носе кожухе од овчије коже. Многе жене, а нарочито старије, носе поврх доламе цубе, а неке испод њега кожух. Кожуси немају рукава, а дугачки су до ниже појаса. Вуна је окренута унутра. На њима има украса од црвене и црне коже, нарочито на раменима.

З. Одело у деце.

Деца док су мала, за 18 месеци, повијају се у пелене изаткане од конопље. У дрвеној плиткој колевци стављена је слама, која се једанпут недељно мења. Преко сламе се простира пелена *доњача*, а поврх ње *постиљак* (мала пелена која стоји испод стражњице). Испод главе је јастучић.⁹ Тако се дете увије у пелене, а омота повојом, затим се покрије малом *горњачом* и преко ње се обавије *учкуром*, који иде око колевке и детета. Учкур је од различите пређе (вуне, памука и конопље). Пошто се дете повије, онда се покрије великом

⁹ А. Петровић, поменуто дело, стр. 366.

вуненом шареном *горњачом*, која је сем утканих шара искићена ширитима, манистрама и *патегичкама* (чипкама) разне боје. Повој са којим се дете обавија је од вуне, конопље и памука, као и учкур, а обично је ишаран. На повоју, на дечијим грудима, стављају се старе паре ради украса, а *жапке* (шкољке) ради урока. Деца противу урока носе и амајлије, које добију од попова и оца.

Пошто се мушка деца извију из колевке, иду само у белој кошуљи од памучног платна без икаквог украса и шара, која је дугачка до чланака. Она иду без капе и без гаћа до шесте године. Гаће су као и кошуља од белог платна које израђују њихове жене. Тада почињу да облаче *мало џемаданче* (џамадан без рукава) бело или у боји, а преко њега памучну капану (памуклију, минтан) дугачку до чланака. Опасују се *малим појашчетом*, а преко њега *препашчетом*. Најпосле облаче и *џубенце*. На ногама носе „чорапкињи и шијени опинчики.“

Женска деца пошто се извију из колевке сем кошуље носе и црну куповну шамију, на којој се пришије *кршче*, манистре и старе паре — све

Сл. 12. — Девојчице у Љубанцима, које су стасале да се задевојче, јер мењају црну крпу.

ради урока. Кошуља код женске деце, кад мало одрасту, има мало веза дном и на крајевима рукава. Преко кошуље носе *капану* а затим *'елече* од вуне. Опасују се *појашчетом*, а преко њега *колунчетом*. Спреда носе од вуне шарено *мало вутиче*. Од десете године почињу да носе *з'банче*, крпу (белу мараму), *џубенце* и „вуту со прсти и со лозице.“

До навршетка десете године, лети иду боса и мушка и женска деца. У дванаестој години мушка се деца почињу носити као младићи. Од тада носе *'елек* (јелек) од црвеног сукна (клашње) и појас што је главни знак издвајања из деце. Женска деца почињу да се облаче као и девојке од десете године, а у дванаестој се задевојче. Промене шамију и забрађују се белом марамом. То је код њих главни знак за прелаз из деце у девојке.

4. Одело код старца и баба.

Старци се одевају као остали људи, само што је код њих одело старије, простије и једноставније. Ако се за њих специјално шије одело не пази се да

буде лепо, али треба да је добро сашивено, а понекад је и без гајтана. Код њих је одело без веза и накита.

Бабе носе одело које је „извејтало“ (изношено). Оне не носе мање одела од осталих жена, само што је њихово одело старо и без накита, и кошуље су им од „конопњицу“ и са мало веза.¹⁰

Старци и бабе се више утопљавају од осталих људи и жена. Најчешће носе кожухе и фанеле.

5. Специјална одела.

Има појединих дана кад људи или жене у Скопској Црној Гори носе специјална одела, која их одликују. *Заговорка* сем обичне крпе носи на глави једну везену крпу (мараму) по којој се познаје да је верена.¹ На дан венчања

Сл. 13. — Млада са пребаченим *венцем* позади и младожења са девером на венчању код Св. Никите у Чучеру.

млада преко лица носи бео *венац* од доста провидног, као мрежица, платна, а у старије је време такав венац био оплетен око главе. Око главе је обавијан венац, који је имао облик утајке, ишао је преко чела и закопчаван „на тилу“ (потилуку) *малим чепрезима*. Он се правио на тај начин, што је савијан луб

¹⁰ Ibidem стр. 392.

¹¹ Ibidem, стр. 462.

од танке трешњеве коре, а преко њега обавијана је кецеља а између ње и луба, били су струкови босиљка, чије је лишће вирело на више¹² и личило на перјаницу. Позади на венцу где је закопчеван „на тилу“ привезивана је бела марама са ресама, која је висила слободно низ леђа до колена. Спреда је био искићен парама, које су висиле слободно низ лице, скоро до браде. На венцу, на средини чела, био је тепелук од сребра лепо украшен разноликим орнаментима, а окићен сребрним парицама. Венац се завршавао на врх главе у облику капуљаче.

Данашњи је венац од скоро у употреби. Он се веже „на тилу“, па се пребаци преко главе, напред, тако покрије лице и све до средине груди. Са стране главе млади се ставља у косу, на венчању, *тељ*, који виси као и *пемпедер* — венац. Тељ је од сребра, у облику конца (као срма), који виси са стране чела, од главе до до појаса. То је *венчани тељ*. На венчању младе носе за појасом, са стране од кукова, по четири или шест црвених или шарених шамија, које слободно висе. Те се шамије носе недељу дана по венчању и за годину дана о празницима. Сем тога на венчању обично млада носи по две кошуље и по две доламе, једну поврх друге.

У старије време младе су носиле за годину дана од венчања, о празницима, мараму од срме, спуштену низ леђа да слободно виси. На десној страни, на саставу те мараме и ремена, ношена је ниска пара. Младе су носиле више оба ува гушчије перје, офарбано алевом бојом, које су звали *шикџви*. У раније време млада је носила на венчању у једној руци ниску пара са марамицом а у другој марамицу, коју држи испред уста „да се срамује“. Данас млада место друге марамице носи цвеће и држи га у руци испред уста, гледа испред себе и „срамује се.“

Младожења кад се венчава, носи капу мало накривљену на десној страни и пришије на њеној десној страни *киту са рубљама и карагрошевицама*. Преко рамена носи *пештемаљ*, и један мук крај виси низ леђа, а други држи у руци испред уста те се „срамује“¹³. На капи је и код мушкараца *шикче*, које је украшено парама. Паре се обично стављају у облику троугла, на три места. Младожења носи на леђима у облику троугла направљену белу мараму (шамују). Са два краја пребачена је преко рамена и спреда заденута испод појаса, а трећи крај виси слободно низ леђа. Она се причвршћује на три места, са сребрним парама у троугластом облику: на раменима и на средини леђа. И он носи у рукама као и млада, белу мараму као пешкир.

Старији људи обично још за живота спреме себи укупно одело: *покрив ботуше* (јеменије), марамице за оне који ће носити ковчег и за ђаке који ће ићи испред пратње. Тако спреме „одело за закупујање“ (укупно одело). Покрив купују у вароши, на коме је израђено распеће Христово. Мртваци се копају у празничном оделу. „Смртник“ (мртвац, покојник) не ваља да се укопа у кожном оделу. Оно треба да је сво вунено или памучно, које је израђено код њих на селу. У знак жалости, жене за умрлим носе мараму низ леђа, испод доламе, тако да марама не виси слободно, већ је покривена доламом. Жене носе у знак жалости одело без накита. Марама испод доламе носи се за годину дана, а оне жене, које изгубе мужа, па се не удадну, тако је носе док су живе. Мушкарци се не брију за 40 дана, а не веселе се „за појење“ пола, а за „играње“ годину дана. За покојником се носи увек бело одело, које се не преврће. Код њих преврнуто одело ништа не значи.

Краљице се поврх обичног свакидањег одела наките сваковрсним цвећем и са тим се преруше да их човек не позна.

У раније време свет се на Белој недељи прерушивао и облачио разне кожухе, да претстави мечке и разну дивљач. Сад је тај обичај ишчезао.

За време лета свештеници су се пре носили као и сељаци. Носили су гаће и кошуљу, а преко тога од црне клашње антерију која је била дугачка

¹² Ibidem, стр. 467.

¹³ Ibidem, стр. 469.

до ниже кољена и опасивали се црвеним појасем. На ногама су носили *беларке* (черапе) и опанке. Зими су се носили као и лети, само поврх белих гаћа облачили су чакшире од црне клашње, као и сељаци, а на глави су носили црне капе камиљавке. Носили су и дугу косу саплетену у *коцељ*, који је ношен савијен под капу. И браду су носили дугу. Међутим данас је њихова ношња као и код свих свештеника код нас у варошима.

II Накит.

Народ у Скопској Црној Гори радо се кити и украшава, нарочито млађи свет. Код одраслих је накит ради улепшавања појединих предмета, а код деце и ради урока. Деца носе противу урока ситне паре и ниску од разнобојних манистра у облику китке. У овом случају, код деце, су паре и китке накит и амајлија. Уопште код њих цео накит служи и ради урока. Жене се ките прстењем и *герданима* од дуката или сребрених пара. Жене носе прстење, које имају децу, нарочито кад их куну, да их не би стигла мајчина клетва.

Мушкој се деци ставља накит на корилу од кошуље, од разнобојних манистра, а женска носе и *пискул*. Као накит деца носе и амајлије које добију од оца и записе које добију од калуђера или свештеника. Амајлије носе само деца која су болесна или која су напредна. Напредној деци ставља се амајлија да би се са њоме отклонили погледи злих очију, а болесној, да би оздравила. Дете ако је напредно носи амајлију одмах по рођењу.

Младићи носе накит на појасу од пара, у троугластом облику, и ширит од срме, а у рукама ђустек од разнобојних манистра. Младожене имају на колунчету, на десној страни, на куку, при закопчавању, паре, као и на јелеку на три места: на десној и левој страни и на појасу. Јелек је украшен и ширитима. Девојке се много више ките од мушкараца. Оне носе око врата *гердан* са крстом; на ути (вуги) сребрене паре, а на коцељу пискул и паре и на ременима паре. Сем тога носе на рукама *алке* од манистра (бразлетне), а у рукама као и мушкарци ђустеке и цвеће за појасом. На глави носе вештачко цвеће, обично руже и шикче. Шикче носе девојке *заговорке* од два пера паунова перја. Једно је издигнутије, а друго је спуштено уз главу. Шикче се обично носи више левог ува. Док је девојка заговорка и кад буде млада невеста, носи прстен окићен са неколико сребрених пара. Носи се и крст на грудима украшен парама, које су привезане за њега и слободно висе. То се даје девојци чим постане заговорка. Заговорке и младе невесте носе *чепрезе* (пафте). На ремену, свечаних и празничних дана, девојке носе ниску сребрених пара, која слободно виси испод браде. Тај се накит зове *огрље*.

Док ожењени људи не носе специјални накит, дотле се млађе жене исто као и девојке украшавају и ките, само што оне не носе пискул. Пискул је искључиво девојачки накит. Накит нема специјално своје име. Старе жене и људи уопште немају никаквог накита. Може се приметити, да понека жена или човек носи *менгуше*. Родитељи кад им стално деца умиру, једноме које остане живо метну менгушу, коју стално носи и кад одрасте.

Мртваце ките различито, нарочито млађе, било мушке било женске. Мртвацима се ставља цео накит који су носили за живота: паре, манистре, крстове и др.

И у раније време се свет китио као и данас. Неки делови накита су ишчезли, а други место њих ушли у употребу. Накит од пара, које су испришиване на једном парчету платна, ношен је на грудима, а данас се не носи. Није више у употреби ни каница са опшивеним парама „на низ” спреда. Док је то ишчезло, други се накити као јевтинији у новије време носе. Манистре и све што је од њих направљено од скора су почели да употребљавају. Пошто је много трошено око накита, тежило се за тим, да народ што мање носи и купује оно што кошта скупо. Нарочито од времена наше комитске акције у Јужној Србији, у Скопској Црној Гори се мање носи накит и гледало се, да се сељаци што мање задужују за куповање пара (златних и сребрених). И *утајке* (*уте, вуте*) „со колци”, које су тада ношене, целе извезене срмом а

искићене парама и шљокицама, укинуте су, јер су коштале скупо. На раменима су раније жене носиле много више сребрених пара него данас што носе.

Колун, ремен и ђустек са манистама су од скоро у употреби. То је раније све ношено од срме, а данас је, као јевтиније, замењено са манистрама. Накит од манистра унесен је у употребу од пре 20 година.

Накит се, и поред тога што се уноси из вароши, добро одржава и не пропада. Мртваци се са накитом сарањују а амајлије им се скидају.

Коса. — У старо време деца су носила дугу косу, а од пре тридесет година почела су се шишати. Дете први пут ошиша кум и то у *ару*, где је стока, а домаћин куће позове 20—40 људи „на стријбу”. Кум тада донесе кумчету и дарује га са *капчетом*, *шампијом*, *кондурчикима*, кошуљом и гаћама. Кума при поласку из куће дарују сви чланови породице у тој кући обично по *чорапе*, или шта имају. Пошто се дете ошиша ручају и веселе се, а при поласку дечија мати, сем кума, дарује сваког позваног госта чорапама или крпом. Мати за дуже време чува прву ошишану косу свога детета у сандуку (ковчегу), обично годину дана, да не би неко од ње направио *мађије*, а после је остави на неко скривено место.

Многи данашњи старији људи су пре носили перчине, а од пре 30 год. почели су их сећи, да данас нема ниједног човека у Скопској Црној Гори са перчином. Перчин су свуда око главе по мало потшишавали, а сплетао се у једну плетеницу и висио слободно низ леђа. Носили су га увек сплетеног. Човека који је имао перчин чешљале су његова мајка или жена.

Мртваце су сахрањивали са перчином. Перчин би се лепо ишчешљао и саплео у плетеницу, а мртваца кад су стављали у сандук, перчин би му испружили испод леђа, тако да га је његово тело покривало. Мртваца су бријали, да га сахране без браде, а перчин су му подбријавали.

Пре 30 година својевољно су поједини људи у Скопској Црној Гори почели да шишају перчине, јер нису смели да их носе од турског насиља. Турци су их понекад везивали перчином за дрво, па би тако остајали по неколико дана, док не би неко наишао и одрешио га од дрвета. Сем тога за њих су их чупали, вукли и стављали на разне муке и да би се тога ослободили они су шишали перчине. Прво су почели то да чине млађи људи, па онда старији.

Сада се старији људи шишају потпуно до главе, док младићи остављају мало дужу косу. Има људи, који кад се шишају остављају на средини чела прамен косе, који зову *буљка*.

Женска деца до шесте године шишају косу, а од тога времена оставе је да слободно расте. У старије време женска су деца пуштала косу после друге године. Она се чешљају исто као и одрасле девојке.

Одрасле девојке носе косу у једну плетеницу, која виси слободно низ леђа и зове се *коцељ*. Раздвојак иде са средине чела, као и код жена, до врха главе, који зову *путац*, а код жена се продужава до тила (потилка). Од најстаријих времена, како знају, девојке носе косу у *коцељ*. Код девојака су три плетенице: по једна више оба ува, а трећа на тилу, где се уплету све три и чине коцељ. Коцељ девојка плете све до дана удаје, док дође код момкове куће, а тада дођу кумице и деверице, које невесту „оплитав” (расплету јој коцељ), очешљају је и саплету плетенице.¹⁴

Жене су носиле косу како данас тако и у старије време, у две плетенице. Оне се уплетају са стране главе, више оба ува, па се пребаце преко главе и увезу се крпама и ременом, чији крајеви остану испод ремена. Плетенице и коцељ плету се у три или четири струка. Код жена се коса никад не сече. Оне мажу косу свињском машћу и маслом. Не боје је ничим већ расте природно. Коса се пере са *умом* (једном врстом земље) и то сваке суботе. Ума се раскисели у води и кад омекша метне се на главу и њоме косу мажу, а затим се коса добро испере водом, и пошто се осуши онда је чешљају. Од ње коса омекша и добро се ишчисти. Не ваља се прати и чешљати

¹⁴ А. Петровић, Поменуто дело, стр. 475).

коса средом, петком и недељом, да оне који то чине не би бољела глава и да им се што не би догодило. Коса која остане на чешљу баца се на ватру или ђубре и о њој се не води рачуна. Девојке на крају косе уплећу пискул (нанизане манистре), а при дну је црна свилена китка.

Највише се цени црна, па руса коса, јер се сматра да је најлепша.

Бркови. — Они се носе онакви како су од природе постали. Неки, млађи људи, почели су их у новије време потшишавати, нарочито они који су били ван свога места. Бркови се врло мало негују, обично се пуштају да слободно расту. Старији људи мање воде рачуна о њима, док млађи, који их не потши-

Сл. 14. — Девојка заговорка са коцљом низ леђа и стара жена у извјеталом оделу.

шавају, „врте мустаће”, да буду што шиљатији. Бркови се уопште ничим не мажу. Танки и дужи бркови се обично сматрају лепши од густих и дебелих. Млађи људи, који имају густе бркове, подрезују их да им изгледају што тањи. Бркови се сматрају као особити знак части. Кад неки старији човек хоће да се закуне својом чашћу, дохвати се руком за брк и каже: „Част ми”! и „да бацим мустаће у ђубре ако преварим” (значи да ће и част бацити у ђубре ако превари).

Брада. — Браду брије и најстарији човек у Скопској Црној Гори. Бријање се врши после недеље дана, а понеки пут пре или доцније. Неки старији

људи носе необријану браду неколико недеља. Понеки старац се нађе и са дугачком брадом, али је то ређи случај. Млађи се људи чешће брију, а старији ређе. Брада се брије преко целе године, а за време жалости се носи шест недеља. Брада се не сматра као нека нарочита част и слабо се цени.

Празницима не ваља се брада бријати, да не би бољела глава онога који се брије тога дана. Појединци су се заветовали „под зарек” и појединих се дана не брију нити се шишају. Недељом се уопште нико не сме шишати нити бријати.

Мртваце са брадом не сахрањују. Болесника пре смрти обично обрију или одмах кад умре. Дакле, поред лепог одела, које се мртвацу облачи, гледају и што лепше да га обрију и очешљају.

Нокти. — Сељаци у Скопској Црној Гори нокте режу, али доста ретко. Нокти се режу најобичнијим оруђем (бритвом, ножем и др.), па било оно и тупо. Њих не ваља резати недељом да не изађу „ноктоеђе” (болест), од којих мисле да ће нокти отпасти.

Нокти, пошто се одрежу, стављају се за појас, да би човек кад умре и пође на други свет имао „читаво тело”. У Скопској Црној Гори се верује, кад неко умре, да га Господ пита на другом свету, да ли има „читаво тело”? Ако је неки бацио нокте даље од себе, верује се неће моћи да пође у рај, јер нема „читаво тело”. Нокти кад падају сами иза појаса, то се не рачуна да је његова кривица, јер их је оставио код себе. Нокте секу суботом, да би се недеља дочекала у чистоћи.

Дечији се нокти не секу за годину дана, а после кад се отсеку метну се испод главе, да их неко не би нашао и „правио од њих мађије”. Испод главе остану док сами не испадну. Време није утврђено којег дана ће се први пут отсећи детету нокти, као ни чиме.

Нокти се ничим не бојају нити се чиме чисте, само с времена на време се потсецају.

Светозар Раичевић.

RÉSUMÉ.

L'auteur de cet article, *M. Svetozar Raičević*, conservateur de la section ethnographique et anthropogéographique du Musée de la Serbie méridionale à Skoplje, offre une description détaillée des costumes nationaux de la Skopska Crna Gora, se trouvant au nord de la ville de Skoplje. Il y décrit tous les modes d'habillement (hommes, femmes, enfants, vieillards) pour les jours ouvrables et fériés de même que le costumes spéciaux portés dans des circonstances particulières, telles que le mariage, le deuil etc. A côté de la description des costumes tels quels, l'auteur nous présente également les parures, la façon dont elles sont portées, l'arrangement des cheveux, de la barbe, des moustaches, des ongles. — Dans cette étude, l'auteur a fixé la limite entre le costume national de cette région et de la région voisine, la Blatija (plaine) de Skoplje.

Le costume national de la Skopska Crna Gora est caractérisé par la couleur blanche, de l'origine très ancienne, par la richesse des ornements et des broderies en laine noire et bleue, de sorte qu'il devient à ce point le costume le plus intéressant de la Serbie méridionale, de même qu'il diffère, de par son ornementation et ses couleurs, des costumes nationaux portés dans les autres régions de la Yougoslavie.